

JADWIGA KRZYŻANIAKOWA
(2 IX 1930–24 VII 2010)

Jadwiga Krzyżaniakowa — jedna z ważniejszych postaci poznańskiego środowiska mediewistycznego ostatnich dziesięcioleci — zmarła 24 lipca 2010 r. Odeszła nagle, podczas przygotowywania tomu swych prac wybranych, poświęconych dziejom późnego średniowiecza w Polsce¹. Przez pół wieku służyła zawsze wiedzą i radą wielu pokoleniom poznańskich i nie tylko poznańskich historyków, tak studentów, swych uczniów, jak i przyjaciół. Była Ona obecna zawsze tam, gdzie była potrzebna, ucząc z wielką pasją poprzez dyskusje, spory i polemiki na zajęciach, a także poza nimi. Angażowała się również w prace organizacyjne na rzecz Uniwersytetu Adama Mickiewicza i całego poznańskiego środowiska historycznego.

Jadwiga Krzyżaniakowa urodziła się 2 września 1930 r. w Poznaniu w rodzinie inteligentkiej — ojciec Tadeusz Wieczorek był pracownikiem banku, a matka Janina z domu Sitarska nauczycielką. Niedługo przed wybuchem wojny Jadwiga rozpoczęła naukę w prywatnej szkole księdza Piotrowskiego w Poznaniu, którą wraz z początkiem okupacji musiała przerwać. Do tego okresu swego życia w opowieściach wracała zawsze niechętnie, w rozmowach zaś, najczęściej na marginesie, wpływały tylko nieliczne wątki. Jej ojciec został zmobilizowany w sierpniu 1939 r., a podczas działań wojennych dostał się do niewoli radzieckiej. Zdołał wprawdzie z niej zbiec i przebywał na Litwie, ale w 1941 r., po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, został ponownie zatrzymany i wywieziony w głąb Rosji, gdzie zmarł na Syberii zimą 1941/1942 r. Natomiast Jadwiga Krzyżaniakowa wraz matką i siostrą podczas kampanii wrześniowej opuściła Poznań, udając się w kierunku Łowicza. W pobliskiej wsi Strzelce przebywała do października 1939 r., aby wraz rodziną, przez Wrocław, na krótko powrócić do stolicy Wielkopolski. W roku 1940 rodzinę jednak wysiedlono do Warszawy i aż do zakończenia wojny przebywała ona w Świdrze, gdzie Jadwiga Krzyżaniakowa pobierała nauki. W lipcu 1944 r. zdała egzamin do gimnazjum im. Rudzkiej w Warszawie (wówczas oficjalnie była to zawodo-

wa szkoła krawiecka), ale wybuch powstania i wkrótce wkroczenie wojsk radzieckich nie pozwoliły rozpocząć nauki. Wreszcie latem 1945 r. nastąpił powrót do Poznania, gdzie pozostała już do końca swych dni. Wkrótce zdał egzamin do trzeciej klasy znanego poznańskiego gimnazjum im. Kłaułyny Potockiej, w którym zetknęła się z wieloma wybitnymi nauczycielami. Prefektem w szkole był ks. Władysław Karasiewicz, historyk Kościoła; łaciny uczył Jan Wikarjak, wybitny filolog klasyczny, później profesor Uniwersytetu Poznańskiego. Jednak Jadwiga Krzyżaniakowa najczęściej i zawsze z największą estymą wypowiadała się na temat Marii Boberskiej, która wprowadzała ją w historyczne arkania. W mieszkaniu nauczycielki przy ul. Grodzkiej spotkała Kazimierza Myślińskiego (zmarłego przed kilku laty wybitnego mediewistę, profesora Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej), od którego dowiedziała się o twórcy poznańskiej szkoły mediewistycznej Kazimierzu Tymienieckim. Lata spędzone w szkole (1945–1949) zaowocowały przygodą z harcerstwem, ale przede wszystkim rozbudzeniem zainteresowań historią, choć jak sama wyznała po latach, początkowo chciała studiować medycynę. Ostatecznie, po zdaniu w 1949 r. matury, głównie za namową M. Boberskiej i dzięki atmosferze dyskusji w jej mieszkaniu przy Grodzkiej, Jadwiga Krzyżaniakowa zdecydowała się na podjęcie studiów historycznych na Uniwersytecie Poznańskim. Egzamin wstępny składała przed Włodzimierzem Dworzaczkim (wybitnym genealogiem, później profesorem w Instytucie Filologii Polskiej UAM), a wkrótce na swojej drodze „ku historii” spotkała wybitnych profesorów: mediewistów — K. Tymienieckiego, Henryka Łowmiańskiego, Gerarda Labudę, a także zajmujących się czasami późniejszymi — Kazimierza Piwarskiego i Janusza Pajewskiego. Podstaw mediewistycznego fachu uczyła się u Hanny Ziółkowskiej i Brygidy Kürbis, pogłębiała zaś je na seminariach K. Tymienieckiego, a także G. Labudy. Zmuszona okolicznościami, jeszcze podczas studiów rozpoczęła pracę w Bibliotece Raczyńskich, umiejętnie godząc obowiązki bibliotekarza (pracowała w katalogu) oraz zajęcia na uniwersytecie. Wówczas też, w 1953 r. wyszła za mąż za Jarosława Krzyżaniaka.

W roku 1954 Jadwiga Krzyżaniakowa ukończyła studia (podstawę stanowiła praca magisterska pt. „Wczesnofeudalna kultura umysłowa w Wielkopolsce”, której promotorem był K. Tymieniecki, recenzentem zaś G. Labuda)² i została skierowana do pracy w Bibliotece Pedagogicznej w Poznaniu, ale wkrótce na wniosek K. Tymienieckiego uzyskała na roczny okres próbny stanowisko asystenta na uniwersytecie. Następne lata przyniosły skonkretyzowanie Jej zainteresowań badawczych — pozostała wprawdzie wierna dziejom kultury, ale teraz skierowała się ku późniejszemu średniowieczu. Zapewne półroczny pobyt w Pradze u progu drugiej połowy lat pięćdziesiątych XX w. spowodował podjęcie i pogłębienie dociekań nad kształtowaniem się polskiej elity intelektualnej późnego średniowiecza, zwłaszcza w kontekście studiów Polaków na uniwersytecie praskim. Zaowocowało to napisaną pod kierunkiem K. Tymienieckiego i obronioną w 1960 r. rozprawą doktorską, ukazującą studia Polaków na uniwersytecie w Pradze w drugiej połowie XIV w.³ Tematyka ta pozostała jejnym

z istotnych pól badawczych Jadwigi Krzyżaniakowej na całe lata, zapewne z niej wyrosły m.in. rozprawy poświęcone Mateuszowi z Krakowa czy Henrykowi Tottingowi⁴.

Tuż po doktoracie, na prośbę H. Łowmiańskiego, ówczesnego dyrektora Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Jadwiga Krzyżaniakowa koordynowała aż do roku 1970 działalność organizacyjną i dydaktyczną tej placówki. Wówczas poszerzyła swoje zainteresowania naukowe o zagadnienia funkcjonowania kancelarii królewskiej, odpowiadając po wielu latach na dawną sugestię K. Tymienieckiego, który jako temat rozprawy doktorskiej proponował Jej kancelarię Władysława Jagiełły. Prace nad tym ważnym zagadnieniem zamknęła około 1970 r. i w tymże roku przedłożyła obszerną rozprawę pt. *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV wieku*⁵, na podstawie której się habilitowała. Studia na kancelarię Jagiełły otworzyły przed Nią nowy nurt badawczy — dociekania nad kulturą i ludźmi epoki jagiellońskiej, którym z upodobaniem zajmowała się do swych ostatnich dni. Wraz z habilitacją pojawiły się nowe obowiązki organizacyjne — w 1975 r. objęła stanowisko prodziekana właśnie utworzonego Wydziału Historycznego, a w 1978 r. została jego dziekanem (do 1981 r.). Po odejściu z urzędu dziekańskiego w latach 1981–1984 zasiadała w senacie UAM, a w 1989 r. powierzono Jej stanowisko kierownika wydziałowego studium doktoranckiego (zrezygnowała z niego po 11 latach, z chwilą przejścia w stan spoczynku w 2000 r.). W latach 1991–1997 sprawowała funkcję kierownika Zakładu Historii Średniowiecznej w Instytucie Historii UAM, którą niezwykle sobie ceniła. Poza uniwersytetem Jadwiga Krzyżaniakowa była przez kilka lat zastępcą sekretarza generalnego poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1981–1984), przez wiele lat zasiadała w radzie naukowej Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, przez ostatnią dekadę sprawując funkcję jej przewodniczącej. W latach 1982–1992 wykładała dzieje średniowiecza w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Zielonej Górze, a ostatnio była też profesorem Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu. W 19 czerwca 2005 r. została członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.

Od początku swej naukowej kariery i bardzo konsekwentnie Jadwiga Krzyżaniakowa zajmowała się dziejami późniejszego średniowiecza (XIV–XV w.), głównie polskiego i szerzej — środkowoeuropejskiego. O genezie swych zainteresowań badawczych sama mówiła: „Wiedziałam, że nie zajmę się wczesnym Średniowieczem. Byłam świadoma, że nie dorównam mistrzom [K. Tymienieckiemu i G. Labudzie — J.D.]. Zawsze interesowałam się historią kultury, przy czym najbardziej interesował mnie twórca i środowisko, w którym tworzył, wpływ jego dzieł i tego środowiska na współczesnych i potomnych”⁶. Rzeczywiście Jej podstawową pasją stały się dociekania nad kulturą późnego średniowiecza, zwłaszcza dziejami uniwersytetów środkowoeuropejskich. Wszystko zaczęło się od przywoływanej tu już pracy doktorskiej o Polakach na uniwersytecie w Pradze w XIV stuleciu. Potem przyszły rozmaite publikacje poświęcone tej tematyce, z których na pierwszy plan wysuwają się oczywiście naukowe

studia nad ludźmi związanymi z uniwersytetami w Pradze, a potem w Krakowie. Poprzedził je artykuł ukazujący czeską kulturę umysłową XIV w.⁷, później przyszła pora na gruntowną rozprawę o praskiej działalności Mateusza z Krakowa⁸. Na tym polu ważnym osiągnięciem było obszerne studium poświęcone Wielkopolanom zapisanym na krakowski uniwersytet w pierwszej połowie XV stulecia⁹. W ów nurt badań wpisują się też późniejsze prace o Henryku Tottingu z Oyty czy też krakowskich profesorach na uniwersytecie praskim¹⁰, a także kilka drobniejszych, poświęconych środowiskom intelektualnym Polski jagiellońskiej¹¹. Tę sekwencję badań Jadwigi Krzyżaniakowej, odnoszącą się nie tylko do ludzi ówczesnych uniwersytetów, którzy tworzyli środowiska intelektualne, ale też do przenikania kultury wyższej, tak postrzegala przed dziesięcioma laty B. Kürbis: „Autorkę urzekła wizja narodzin życia uniwersyteckiego w Krakowie doby panowania Władysława Jagiełły jako ośrodka studiów pozostających w kontaktach z Pragą i innymi młodymi uniwersytetami Europy Środkowej [—]. Nie szczędziła więc mozolów odtwarzania historii karier uczonych i mężów stanu w zapisach uniwersyteckich oraz innych dokumentach polskich i obcych”¹².

Najpewniej z zainteresowań szeroko rozumianą kulturą intelektualną późnego średniowiecza wyrasta inny segment badań, który stanowi istotny element w dorobku Uczonej — studia nad Długoszem i jego głównym dziełem, *Rocznikami*. Ich początek przypadł na połowę lat siedemdziesiąte XX w., a zaozwoływały one sporą liczbą artykułów, w których analizie poddane zostały rozmaite wątki poruszane przez tego dziejopisa. Na plan pierwszy wysuwa się tu opracowanie poświęcone pojęciu narodu w Długoszowych *Rocznikach*¹³, a dalej prace na temat wątków śląskich w tym dziele, zawarty tam opis społeczeństwa polskiego w XV stuleciu¹⁴. Badania nad twórczością Długosza przyniosły jeszcze interesującą rozprawę o otoczeniu intelektualnym dziejopisa (artykuł z okazji 500 rocznicy jego śmierci) oraz kilka mniejszych artykułów (*eruditio et scientia* w Długoszowych wizerunkach monarchów i biskupów; czy też o Niemcach w opinii owego dziejopisa)¹⁵. Jadwiga Krzyżaniakowa nie poprzestała jednak na gruntownym zbadaniu *Roczników*, poszerzając swe rozważania o inne rodzime przekazy dziejopisarskie doby średniowiecza. Wyrazem tego był obszerny artykuł, w którym z wielką erudycją analizowała poglądy polskich średniowiecznych kronikarzy na Niemcy, Niemców oraz szeroko rozumiane relacje polsko-niemieckie¹⁶.

Wreszcie ostatni, choć chyba najistotniejszy z kręgów badawczych Jadwigi Krzyżaniakowej — Władysław Jagiełło, jego czasy i ludzie skupieni wokół niego. Trzeba zresztą przyznać, że i wyżej omawiane pola badawcze przez Nią uprawiane w znaczącym stopniu skoncentrowane były na czasach jagiellońskich, jednak nie zawsze wprost odnosiły się do postaci tego wybitnego monarchy. Początkiem zainteresowania się tym problemem była niewątpliwie wspomniana już wyżej rozprawa habilitacyjna o Jagiełłowej kancelarii¹⁷, a ukoronowaniem dwie napisane krótko po sobie prace. Pierwsza z nich to popularnonaukowa książka poświęcona w dużym stopniu życiu religijnemu i politycznemu w pań-

stwie pierwszych Jagiellonów, zamykająca się w trójkącie koncyliaryzmu, herezji i schizm¹⁸. Zachwyca ona przejrzystością i precyzją, służąc nie tylko popularyzacji polskiego późnośredniowiecznego państwa i Kościoła, ale i stanowiąc doskonałą lekturę dla studentów i miłośników przeszłości. Natomiast druga to napisana wspólnie z Jerzym Ochmańskim, wydana przez Ossolineum, biografia Władysława Jagiełły¹⁹, która do dzisiaj doczekała się kilku wznowień.

Profesor Jadwiga Krzyżaniakowa swą wiedzę przekazywała nie tylko na zajęciach (wykładach, seminariach i ćwiczeniach), ale niezwykle chętnie prowadziła rozmaite dyskusje, zawsze żywo, a często przekornie, reagując na wypowiedzi swych interlokutorów. Na tej metodzie wyrosło ponad 170 magistrów i 9 doktorów, z których większość podążyła śladami swej Mistrzyni i zajmuje się dzisiaj późnośredniowiecznymi dziejami Polski. Pośród nich trzech jest samodzielnymi pracownikami nauki — Bronisław Nowacki, od niedawna emerytowany profesor UAM; Jarosław Nikodem, profesor UAM, oraz Zbyszko Górczak; po uzyskaniu stopnia doktora trzy osoby pracują w placówkach naukowych — Piotr Pokora w Zakładzie historii Średniowiecznej Instytutu Historii UAM, Jacek Jaskulski w Bibliotece Kórnickiej PAN oraz Alicja Szulc w Bibliotece Uniwersyteckiej UAM.

W swych historycznych dociekaniach Profesor Jadwiga Krzyżaniakowa zawsze poszukiwała człowieka i kontekstu jego zachowań, tak też rozumiała dydaktykę uniwersytecką — studentów, uczniów i młodszych kolegów zawsze mierzyła indywidualną miarą, starając się wydobyć z nich ich osobowość. Pozostawiła po sobie książki i uczniów, ale środowisku poznańskich mediewistów, zwłaszcza z Zakładu Historii Średniowiecznej Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, będzie brakowało Jej obecności, uśmiechu i rady.

Józef Dobosz
(Poznań)

¹ Ten obszerny, około trzydziestoarkuszowy, tom zatytułowany „*Nie ma historii bez człowieka*”. *Studia z dziejów średniowiecza*, poprzedzony wstępem, a uzupełniony bibliografią prac profesor Jadwigi Krzyżaniakowej oraz wykazem wypromowanych przez nią doktorów i magistrów, ukazał się nakładem Wydawnictwa Instytutu Historii UAM przy wsparciu JM Rektora Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu i Pana Włodzimierza Szkudlarka.

² Po kilku latach została opublikowana nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, J. Krzyżaniakowa, *Wczesnofeudalna kultura umysłowa i artystyczna Wielkopolski*, Poznań 1956, ss. 124.

³ Znacząca część tej rozprawy ukazała się kilka lat później, J. Krzyżaniakowa, *Związki Uniwersytetu Praskiego z Uniwersytetem Krakowskim w drugiej poł. XIV wieku*, „*Acta Universitatis Carolinae Pragensis*” 5, 1964, s. 53–134.

⁴ Zob. *Bibliografia prac prof. Jadwigi Krzyżaniakowej za lata 1956–2000*, oprac. Z. Górczak, w: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 15–23.

⁵ Ta obszerna praca ukazała się drukiem w dwóch częściach — *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV wieku*, cz. 1, Poznań 1972, ss. 257 oraz cz. 2: *Urzednicy*, Poznań 1979, ss. 202.

⁶ Fragment rozmowy Andrzeja M. Kobosa z Jadwigą Krzyżaniakową z dnia 27 VI 2008 r. (autoryzacja 30 VIII 2009 r.) — *Interesują mnie ludzie, którzy tworzą historię*, w: *Po drogach uczonych. Z członkami Polskiej Akademii Umiejętności rozmawia Andrzej M. Kobos*, t. 4, Kraków 2009, s. 237–238.

⁷ J. Krzyżaniakowa, *Główne problemy umysłowej kultury czeskiej w XIV wieku*, RH 25, 1959, s. 309–343.

⁸ Eadem, *Mateusz z Krakowa. Działalność w Pradze w latach 1355–1394*, RH 29, 1963, s. 9–57.

⁹ Eadem, *Wielkopole na Uniwersytecie Krakowskim w pierwszej połowie XV wieku*, w: *Munera Poznaniensis. Księga Pamiątkowa UAM dla uczczenia 600-lecia założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. G. Labuda, Poznań 1965, s. 59–109.

¹⁰ Eadem, *Henryk Totting z Cyty i jego prasy uczniowie*, RH 59, 1995, s. 87–109; oraz eadem, *Profesorowie krakowscy na Uniwersytecie w Pradze — ich mistrzowie i koledzy*, w: *Cracovia — Polonia — Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrzuzowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski i in., Kraków 1995, s. 505–527.

¹¹ Zob. *Bibliografia*, s. 22–23.

¹² B. Kürbis, *Jubilatce in honorem*, w: *Nihil superfluum esse*, s. 12.

¹³ J. Krzyżaniakowa, *Pojęcie narodu w „Rocznikach” Jana Długosza. Z problemów świadomości narodowej w Polsce XV wieku*, w: *Sztuka i ideologia XV wieku*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 135–153; por. eadem, *Pojęcie państwa i narodu w „Rocznikach” Jana Długosza*, w: *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, cz. 2, red. S. Gawęda, Warszawa–Kraków 1985, s. 73–83.

¹⁴ Zob. *Bibliografia*, s. 19–20.

¹⁵ J. Krzyżaniakowa, *Spoleczeństwo polskie XV wieku w „Rocznikach” Jana Długosza*, w: *Gospodarcze przesłanki historii społecznej*, red. B. Miśkiewicz i in., Poznań 1982, s. 54–62; zob. też *Bibliografia*, s. 20–21.

¹⁶ J. Krzyżaniakowa, *Poglądy polskich kronikarzy średniowiecznych na Niemcy i stosunki polsko-niemieckie*, w: *Wokół stereotypów Niemców i Polaków*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 1993, s. 15–72.

¹⁷ Pokłosiem rozprawy habilitacyjnej był znakomity artykuł: eadem, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły jako ośrodek kultury historycznej*, *St. Żr.* 18, 1973, s. 67–96.

¹⁸ Eadem, *Koncyliaryści, heretycy, schizmatycy w państwie pierwszych Jagiellonów*, *Kraków 1989, Dzieje Narodu i Państwa Polskiego*, 1, z. 12, ss. 80.

¹⁹ Eadem, *Władysław II Jagiełło*, Wrocław 1990, ss. 362.